

Anmeldelser.

Axel Steensberg: Ancient Harvesting Implements. A Study in Archaeology and Human Geography (Nationalmuseets Skrifter. Arkæologisk-Historisk Række I, Kbh. 1943, 275 Sider).

De senere Aar har forøget den historiske Litteratur med en Række Afhandlinger om danske Landboforhold. Ogsaa de nyeste Hefter af Historisk Tidsskrift giver Udtryk for yngre Historikeres stigende Indsats paa dette Felt. Men fælles for samtlige Behandlinger er en Tidsafgrænsning, der sønderhugger de lange Udviklingslinjer, som præger det danske Landbrug fra Oldtiden til ret nær op mod Nutiden. Derfor hilser man med umiddelbar Glæde Forsøget paa at følge et af de ældste Grundforhold i Landmandens Arbejdsverden tilbage til dets Udspring.

Axel Steensbergs Disputats belyser en vigtig Side af Landbrugets Produktionsliv, Høstredskabernes Udvikling fra Oldtiden til det 18. Aarhundrede. Under forholdsvis gunstige forskningsmæssige Betingelser, med Nationalmuseets Materiale foran sig og paa Museumsrejser i Ind- og Udland, opmuntret af Mænd, der kendte hans Arbejdsevne og de paagældende Studiers Betydning, har den unge Museumsmand og Historiker naaet Resultater, der sikkert vil blive til Gavn for fremtidige Undersøgelser ogsaa i andre Lande. Paa de fleste Punkter kan Dr. Steensbergs Værk bedst bedømmes af Arkæologer og Kulturgeografer, men Historikeren vil maaske dog bedre kunne vurdere disse Undersøgelser Betydning som landbohistorisk Indsats. Et Materiale, der hidtil kun var iagttaget brudstykkevis, er kritisk gennemgaaet og føjet sammen Led for Led i naturlig Opbygning. Paa et væsentligt Punkt er der bragt Orden og Sammenhæng i Opfattelsen af de Betingelser, hvorunder Landbrugets Hovedproduktion gennem flere Tusind Aar gik for sig. Vor Viden har faaet Rygrad.

En Række udenlandske Arkæologer har gennem deres Undersøgelser ydet Bidrag til den samlende Fremstilling af Høstredskabernes Udvikling, men den ældre Forskning har mest beskæf-

tiget sig med Enkeltproblemer og er kommet ud for en Del Misforstaaelser, som Specialisten her rydder af Vejen. Steensberg gør dog skyldig Honor for Jagttagelser, der har hjulpet ham ind paa det rigtige Spor. Bemærkelsesværdigt er den senere Professor Chr. Blinkenbergs Indlæg i Diskussionen om Høstredskaber i Anledning af Stenildseglen (1898). Blinkenberg saa Forbindelsen mellem Flint- og Bronzeredskab og var opmærksom paa, at Seglen ogsaa kunde anvendes som Løvkniv.

De vigtigste Kilder til Høstredskabernes Udviklingshistorie er de arkæologiske Fund, mindre sikre er Afbildninger og Beskrivelser, da disse som Detaljer i en større Helhed ofte savner Nøjagtighed (dette gælder f. Eks. Fremstilling af Segl og Le paa middelalderlige Kalkmalerier). En fjerde Kilde, sproglige Levn, har Steensberg ikke ment at kunne udnytte i nævneværdig Udstrækning. — Undersøgelsen er foretaget efter arkæologisk-kulturgeografiske Linjer, og dens enkelte Elementer er i første Række afprøvet ved Hjælp af Tilpasningskriteriet. »Formaålet er at give en Fremstilling af Sammenspillet mellem Natur og Kultur paa det specielle Omraade, der hedder Indbjærgningen af Afgrøder i Mark, Eng og Skov, og paa Grundlag heraf at opstille en typologisk Udviklingshypotese« (Dansk Resumé, S. 273).

For at komme til Klarhed over Høstredskabernes større eller mindre Anvendelighed har Steensberg, med sin grønne Ungdoms Landmandsfærdigheder i Behold, foretaget to Rækker Høstforsøg med Redskaber fra forskellige Perioder. Tidligere Forsøg er navnlig gaaet ud paa at faa konstateret, hvorvidt Flintens Slidglans hidrører fra Korn eller andre kiselholdige Planter. Steensberg er den første, der systematisk har afprøvet Redskaberne under ensartede ydre Betingelser for at faa deres Brugbarhed fastslaaet. Det viste sig, at den kortskaftede Segl fra Vikingetiden præsterede det hurtigste og mest propre Arbejde (de færreste Straa oprykket med Rode). Flintsegle var iøvrigt ogsaa velanvendelige, mens andre, savtakke Flintredskaber viste sig uegnede og maatte anses for Løvknive. Under ret vanskelige Forhold — der kan faktisk kun høstes nogle faa Dage om Aaret — er disse Forsøg gennemført paa en Maade, der opfordrer til Fortsættelse. Adskillige Forhold over dog en Indflydelse, der ikke let kan beregnes: Kornstraaets Beskaffenhed, Terrænets Natur, Høstknivens Skæftning og Skærping, samt Høstarbejderens Træning.

Næste Hovedafsnit indeholder en kronologisk-typologisk Gennemgang af det arkæologiske Fundmateriale, godt 1600 Høstredskaber, hvoraf over en Trediedel fra Danmarks tidligere Landomraader Øst for Øresund og Kattegat. Steensberg har her bragt

en ny Maalemetode i Anvendelse, hvorved han opnaar, at baade symmetriske og usymmetriske Halvmaane-Flintsegle kan klassificeres ved Hjælp af en fælles Maaleskablon. Metalseglens Form er derimod mere variabel, og en Typeinddeling maa her foretages ud fra Iagttagelse af andre Ejendommeligheder; Skæftningsvinklen spiller en stor Rolle. Gennemgangen af praktisk talt alle daterede Fund fra Tiden før 1500 giver et godt Grundlag for Bestemmelsen af de forskellige Typer. For enkelte Funds Vedkommende er Dateringen ret usikker. Dette gælder saaledes Stenildseglen, der dog efter Steensbergs Opfattelse maa henlægges til den tidlige Bronzealder. Betydningen af Typeinddelingen kan diskuteres. Bilagene, der illustrerer Segltypernes Udbredelse indenfor gammelt dansk Landomraade, viser i nogle Perioder saa faa Fund, at man næsten intet tør slutte med Hensyn til den almindelige Anvendelse af de forskellige Typer.

Fremlæggelsen og Klassificeringen af Materialet kan naturligvis bedst værdsættes af Arkæologerne, mens 3. Afsnit, der omhandler Høstredskabernes Oprindelse og Udvikling i den gamle Verden indtil nyere Tid, i højere Grad har Landbohistorikerens Interesse. En Oversigt over Undersøgelsens Hovedresultater foreligger i Plate 13, et genealogisk Kort over Høstredskabstyperne fra Stenalder til Nutid. Man følger her »Slægten« tilbage til den primitive Høstkniv uden Rygskæftning. Steensberg paaviser, at det ældste danske Høstredskab er af denne Type og stammer fra Jættestuetiden. I Jylland er der fundet et betydeligt Antal Bladsegle (one-piece flint sickles), der i den ældre Periode har deres største Udbredelse fra Sydrusland til Nordjylland. Bladseglene har antagelig mest været anvendt til Løvskaering, ligesom de mere savtakke halvmaaneformede Redskaber, der fortrinsvis forekommer i Østdanmark og i Sverige, hvor Bladsegle ikke er fundet. Den moderne Rishøstkniv har Aner tilbage til Stenalderen. Men disse ældste Knive har utvivlsomt tjent flere Formaal end Løv- og Kornhøst. Af Vinkelseglene, der i Middelhavslandene har sammensatte Segl-Æg, mens den nordeuropæiske Flintsegl kun bestaar af eet Stykke, kan kun de mere konkavtæggede regnes for egentlige Kornsegle. Det gamle danske Landomraade fra Slesvig til Skaane og Bohuslen er Halvmaane-Seglens klassiske Hjemsted, og de mest krumme Segle tyder paa en ret specialiseret Kornavl navnlig i danske Limfjordsegne. Fundmaterialet er dog ikke saa omfattende, at der tør drages vidtgaaende Slutninger.

Interessant er Dr. Steensbergs Udnyttelse af biologiske Undersøgelser vedrørende Redskabernes Slidglans (gloss), der godt

kan være fremkommet ved Lovskæring, idet ogsaa Træernes Ved og Løv indeholder Kiselsyre. Slidglansens Udstrækning paa Flintseglen bidrager desuden til Skæftningsproblemets Løsning, et af de Omraader, hvor Steensbergs praktiske Syn og Greb paa Tingene slaar mere teoretisk prægede Hypoteser af Marken. Allerede Forsøgene med Stenildseglen var mønstergyldige, idet han fandt en Model, der gjorde det muligt uden Besvær at løsne Seglbladet fra Skæftet, naar det skulde hvæsses. Typebestemmelsen maa ses i nøje Sammenhæng med Skæftningsproblemet, der for Vinkelseglens Vedkommende den Dag i Dag kan studeres i vore nordiske Nabolande.

Kobber- eller Bronzevinkelseglen har sin Oprindelse fra to babyloniske Typer, den naglefæstede Segl og Bronzeseglen med ombøjet Tunge. Af den sidste udvikler Knopsegltyperne sig. Steensberg paaviser, at Knopseglen forekom i hele det nord-europæiske Fastland omtrent paa samme Tid og ikke blot — som Hubert Schmidt antog — i Egnene mellem Rhone og Rhinen (*in the country between the left bank of the Rhone and the left bank of the Rhine*, som Steensberg lidt omstændeligt skriver). Til Schmidts 4 Segltyper føjes her en femte, den savtakkede Bronzesegl, der er en Efterligning af den nordiske Flintsegl og fortrinsvis er fundet i de gamle danske Landskaber. Raastofmangelen synes at have øvet Indflydelse, idet denne Type krævede mindre Metal, end den mere effektive Knopsegl. Ved Jernalderens Indtræden gik »Bronze-Savene« af Brug. Endnu i Keltisk Tid dominerede de smaa Vinkelsegle og Løvkniive, men i Romersk Tid er der blevet Raad til tunge, kortskaffede Lær, der krævede meget Metal. Jernalderen er iøvrigt fattig paa danske Redskabsfund, men Sveriges og Norges rige Materiale fra henholdsvis ældre og yngre Jernalderperioder danner Grundlaget for en Typeinddeling.

Et vigtigt agrarhistorisk Problem maa ses i Forbindelse med Løvkniivens Udvikling og Udbredelse. Efter Prof. Gudmund Hatts Opfattelse skyldtes det den indtrufne Klimaforværring, naar man paa Overgangen fra Bronze- til Jernalder var begyndt at holde Kvæg paa Stald om Vinteren, som jyske Tomtudgravninger viser. Men ogsaa i Italien, hvor klimatiske Forandringer næppe kan have indvirket, var der omkring vor Tidsregnings Begyndelse en stigende Interesse for Husdyrbrug og Staldfodring, med udvidet Avl og Bjærgning af Kreaturfoder til Følge. Baggrunden for denne Udvikling er Storgodsernes forøgede Afsætningsmuligheder i Middelhavsområdet. Staldfodringen i Norden skyldes derfor efter Steensbergs Opfattelse ikke blot Klimaforværringen

og den lettere Adgang til Raamaterialet (hjemlig Jernudvinding), men ogsaa Paavirkning fra Romerriget. Kimbrertogene aabner nye Perspektiver: »Cimbrians and Teutons returning home from the famous expedition would be in a position to act as counsellors in rational agriculture« (S. 180). Til denne Fortidsfantasi maa nøgternt bemærkes, at det sjælden falder i hjemvendte Emigranters Lod at forny Hjemlandets Produktionsliv, og den romerske Indflydelse paa dette Punkt er utvivlsomt af senere Dato. — Men Løvknive fik man altsaa her i Norden. Det mest sandsynlige er vel, at man ved Ensilering af friskhøstede Blade supplerede det knappe Kreaturfoder, selv om Kvæget næppe var paa Stald hele Vinteren.

Løvkniven, hvis Udvikling følges fra Bronzealderen indtil den nyeste Tid, er meget variabel og derfor svær at faa indpasset i det typologisk-geografiske Skema. Den kortskaftede Letype, der kaldes Balanceleen, anvendtes Middelalderen igennem til Høbjærgning, men blev paa Overgangen til en nyere Tid forbedret, saa at den ogsaa kunde bruges til Kornhøst. I Middelalderen blev Balanceseglen, der maaske ligesom Balanceleen er i Slægt med den sydøsteuropæiske Hagesegl, almindeligt anvendt til Kornhøst, og af denne Segltype udvikles Langleen, hvis Skæftningsvinkel ligger under 90° , hvorved opnaas, at baade Blad og Skaft kan forlænges, uden at Bladet knækker i Nakken. Et bøjleformet Mejered finder samtidig Anvendelse, først til svært Græs, men fra Middelalderens Slutning ogsaa til Kornhøst.

Slægtskabet mellem de forskellige Redskabstyper kan muligvis fastslaas med nogenlunde Sikkerhed, men man kan ikke se bort fra, at navnlig det nordiske Kildemateriale i væsentlig Grad forringes i Middelalderen. Sammenlignet med de mange daterede Oldtidsfund er de middelalderlige Billedfremstillinger og Beskrivelser ikke videre fyldestgørende, og af de danske Fund omfatter kun 1 kortskaftede Leer, 1 Løvknive og 13 Segle (heraf 5 udaterede). Høstredskaberne paa Kalkmalerier i danske Landsbykirker kan i et Par Tilfælde være forvansket ved Restaurering, og det kan i et enkelt Tilfælde diskuteres, hvorvidt det drejer sig om en Hakke eller en Le (Fanefjord Kirke, S. 201). — Maaske har Steensberg Ret, naar han mener at finde den kortskaftede Le i Brug forholdsvis sent. Men Sporene er usikre. Ved Skifteforretninger paa Grevskabet Samsø Gods nævnes indenfor en kortere Periode (1718—36) i 5 Tilfælde »stumpede« eller »stakede« Leer (i Virkeligheden kun Effekter fra 4 Landbrug; de to S. 204 omtalte Skifter i Tanderup 1730—31 vedrører én og samme Gaard). Da Benævnelserne Langleer («long leer») kun er fundet i

et Skifte fra 1735 og ikke anvendt i direkte Modsætning til de korte Leer, beviser Eksemplerne faktisk kun, at de stumpede Leer ikke er Ærteleer (der er kortbladede, men har langt Skaft). Højest sandsynligt er det imidlertid, at Samsø paa den Tid var Aftager af saavel den langbladede jyske Letype som den kortbladede sjællandske, og at Skifternes forskellige Benævnelser for korte Leer hentyder til denne sidste Letype¹.

I Afsnittet om Kornleens Sejr over Seglen er Steensberg naaet til et Omraade, hvor det arkivalske Materiale kan tale med, i det mindste tælle med (Table 6, S. 233—35). Skifterne er en af de vigtigste Kilder til Oplysning om Landbrugsforhold i det 17. og 18. Aarhundrede, en langt mere omfattende og paa de fleste Punkter mere paalidelig Kilde end f. Eks. Skattemandtallerne. Ved en Mængde Bondeskifter findes der Høstredskaber mellem Effekterne, for saa vidt kan Materialet udnyttes statistisk. Blandt 2231 Skifter paa Samsø Gods i Perioden 1672—1777 nævner ganske vist kun to en Segl (i 1681 er det maaske endda en Fejlæsning for »Legel«, d. e. Lejle). Det kan jo skyldes, at Seglen er af saa ringe Værdi, at den ikke takseres (fra Litteraturen er der mange Vidnesbyrd om Seglens Brug i hele denne Periode), men det samme gælder Ledraget og Mejeredets Trækrog (cradle). I de fleste Skifter nævnes Mejered og Ledrag (Slaadrag) enten slet ikke eller i et saa ringe Antal, at det ikke staar i rimeligt Forhold til Antallet af Leer (Leblade). Man mærker sig, at begge Rubrikker viser stor Tilvækst fra omkring 1760, Mejeredet dog størst.

I Tabellen S. 233—35 forsøger Steensberg endvidere en Inddeling i Kortleer, Langleer og Ærteleer. Men i mangfoldige Tilfælde taler Skifterne kun om »Leer«, der da kan omfatte baade Langleer, Ærteleer og kortskaftede Leer (hvis Steensberg har Ret i sin paa 4—5 Skifteangivelser grundede Formodning om disses Forekomst). Og det er ganske vilkaarligt, om Ærteleer betegnes som saadanne eller ikke. 1674—77 forekommer 17 Skifter med ialt 47 Langleer og 18 Ærteleer, 1678—80 15 Skifter med 52 Langleer og 0 Ærteleer, i de følgende Aar nævnes atter mange Ærteleer. Stikprover viser iøvrigt, at »Græsleer og Ærteleer« (under eet) i nogle Tilfælde er opført under Langleer (Skifter af $\frac{7}{3}$ og $\frac{17}{5}$ 1724). En vis Usikkerhed i Opfattelsen af danske

¹ Et Par Lefabrikanter udtaler i en Ansøgning fra 1706, at »hos de sjællandske Bønder er saasom et Misbrug, at de betjener sig [af] smaa Holeer, i Steden de jyske og fynske bruger langt større og kan med de samme gøre langt større og mere Tjeneste . . .« Der tilføjes dog, at Sjællænderne nu mange Steder værner sig til de store 6—7 Kvarters Leer i Stedet for de smaa 4—5 Kvarters (RA. Sjællandske Tegnelser 1707, Nr. 13b, Indlæg).

Benævnelser styrker heller ikke Tilliden til den statistiske Behandling¹. Alt i alt er Fejlkilderne saa mange og saa væsentlige, at Tabellen bliver temmelig værdiløs. Den grafiske Fremstilling af den procentvise Tilvækst er da heller ikke overbevisende, selv med Anvendelse af »the method sometimes used by meteorologists for normalizing greatly fluctuating numbers« (S. 236, jfr. Plate 12). Hvorfor skulde Brugen af Mejeret være lidt paa Retur omkring 1700? — Unøjagtigheder i Talmaterialet er der en Del af. Et Par af de groveste: 1697 anfører Tabellen 2 Skifter med tilsammen 7 Langleer i Stedet for 5 Skifter med 16 (nemlig 10 »Leer« og 6 »Græsleer«); 1764 anføres 2 Skifter med 7 Langleer, 9 Ærteleer, 8 Mejeret og 12 Slaadrag (i sig selv usandsynligt paa to Gaardbrug), men der forekommer 3 Skifter med kun 6 Høleer, 3 Ærteleer og 7 Slaadrag.

Denne Kritik rokker ikke det Hovedresultat, at Mejeret først efter 1750 fandt almindelig Udbredelse, sikkert under Indflydelse af de stigende Landbrugskonjunkturer og den forøgede Kornproduktion. I Stedet for denne Afgrænsning af Undersøgelsen til et snævert Omraade (Samsø og nogle faa jyske Godser) vilde Efterforskninger i Godsarkiver fra forskellige Egne af Landet have været at anbefale. Metodisk set understreger Kritikken Betydningen af at kunne bygge paa sikre Iagttagelser og nøjagtige Beskrivelser. Her svigter Skifterne ganske, men man faar overhovedet for lidt at vide om Redskabstyperne i nyere Tid. Svigter Museerne ogsaa? — Et rigere Billedmateriale, maaske ikke mindst Tegninger, kunde have hjulpet paa Sagen.

Trods Materialets Mangler og visse metodiske Brist er Dr. Steensbergs Fremstilling af Høstredskabernes Udviklingshistorie en betydningsfuld dansk Forskerindsats, der vil vække fortjent Opmærksomhed ogsaa i andre Lande. Flid og Fantasi har støttet hinanden, og Resultatet er af grundlæggende Værdi. Man har Lov at vente tilsvarende Arbejder fra Forfatterens Haand i Fremtiden, bl. a. har jo Steensberg tidligere beskæftiget sig indgaaende med Plovens Historie. Hans Sans for den større Kultursammenhæng faar ham Gang paa Gang til at fremhæve Samspillet mellem de forskellige Faktorer, der kan have fremkaldt bestemte agrikulturelle Tilstande. I Konklusionen peger han saaledes paa Forbindelsen mellem Høstredskabstyperne, Plantekulturens Art og Stenrydningen — en af de Opgaver, hvis Løsning maa tilfalde

¹ De i Skifterne fra 1724 anførte 8 »reaping scythes« kaldes »Mejejern«, ikke »Mejeleer«, som anført S. 234, Note 1. — Pudsigt er det, naar nogle aparte (særskilt vurderede) Leer paa Engelsk bliver til »curious scythes« (S. 235 Table 6, Noten).

interesserede Kulturgeografer og Landbrugshistorikere, med Arkæologer og Botanikere som uundværlige Medarbejdere.

Fridlev Skrubbeltrang.

Erik Kroman: Dansk Palæografi (Nordisk Kultur. XXVIII A. Palæografi. Kbh. 1943, S. 36—81). Erik Kroman: Skriftens Historie fra Reformationstiden til Nutiden. Kbh. 1943, 91 Sider.

Arkivar Erik Kroman har i to nylig fremkomne Arbejder leveret en Redegørelse for Skriftens Udvikling i Danmark, idet han i Serien Nordisk Kultur har skrevet om Dansk Palæografi i Middelalderen og i Dansk historisk Fællesforenings Publikationsrække har behandlet Skriftens Historie fra Reformationstiden til Nutiden.

De to Arbejder har den fælles Dyd, at de er stoffligt solide og praktisk overskuelige. Arkivar Kroman behersker til Fuldkommenhed det Materiale, han her behandler, og har et klart Blik for de væsentlige Træk i Skriftens skiftende Karakter. Den danske Palæografi føjes ind som Led i den europæiske Skriftudvikling med de skiftende Strømme, der giver Paavirkning snart fra det ene Land, snart fra det andet, med Omformning af selve Skriften eller af den i de ældre Haandskrifter forekommende Ornamentik (Initialkunst). Men Skriftudviklingen føjes ogsaa kyndigt ind som Led i den hjemlige Kulturudvikling, idet den ses i Forhold til Stilhistorien, specielt Arkitekturen, og Skrivekunstens Udfoldelse og Hensygnen belyses udfra hjemlige Kulturforhold: Kirkens og Klostersnes Blomstring og Forfald, Skrivekunstens Popularisering, Skriverskolernes Opstaaen osv.

Den første Afhandling gør Rede for den danske Skrifts tidligste Fremtræden som en tysk Skrift, med dansk Særpræg. Skrivekunsten udøves af Kirkens Mænd og naar sit Højdepunkt i det 12. Aarh., den katolske Kirkes Storhedstid, da de romanske Kirkebygninger rejses, de, hvis Stil gaar igen i Bogstavformerne, idet dog Initialerne faar Udsiring med Baandslyngninger ved Paavirkning fra irsk, byzantinsk eller klassisk Initialkunst, senere Udvikling til Planteornamentik med italiensk Paavirkning. Navnlig i Ærkebispesædet Lund stod Skrivekunsten højt (Necrologium Lundense o. fl.). — Diplomskriften er i denne Periode ikke nogen Kursivskrift, men er karolingisk med bevarede merovingiske Træk.

Derefter følges den palæografiske Udvikling gennem den ældre og den yngre gotiske Skrift, ligesom i første Afsnit med fyldig Redegørelse for de enkelte Skrifttegns Former og med illustrerende Eksempler fra vore Haandskrifter. Omkring 1350 konstateres en